

La decisió de Manent

La comissió gestora de Formentera l'any 1935

per Adrià Tur Homar

L'article que segueix aquestes línies, aparegut a la portada del Diario de Ibiza del 31 de Octubre de 1933, ens ofereix informació rellevant per a respondre a la següent pregunta: Quins foren els criteris, segons els quals el governador civil de Balears Joan Manent Victory va nomenar els integrants de la gestora municipal de Formentera en el maig de 1935?

Posant en context l'article assenyalat, aquest es publicà en la vespra de les eleccions legislatives del 19 de novembre de 1933. Seguint-lo detingudament, ens trobam que els dos espais pitiusos de Salinera Española SA, companyia que explotava els recursos saliners de les Pitiüses, presenten dues direccions en el vot. Els treballadors fixos de Salinera a Formentera, establerts entre la Savina i Sant Francesc Xavier, «sin color alguno de partido [...] siempre apoyan a los candidatos más simpatizantes con la aludida empresa mallorquina»; per tant seria plausible que votassin la Coalició Espanyola de Dretes Autònomes (CEDA), que presentava a diputat a les corts al director gerent de l'empresa, Bartomeu Fons Jofré de Villegas. Però a les salines d'Eivissa, es donava la situació que «significados elementos de la Salinera» simpatitzaven més amb la candidatura del Partit Republicà Federal – Partit Republicà Radical (PRF-PRR), fet que posava en perill el seu suport a la CEDA, però que no deixa de servir per evidenciar les aproximacions que havien de tenir la CEDA i el PRF-PRR en l'entorn saliner, com ens ho confirmen Escandell i Viñarás a *La Segunda República a Eivissa i Formentera*, tractant aquestes eleccions:

1. SERRA, 2018: 42-43.

De política local

Noticias de Formentera dicen que cunde la idea de la abstención electoral en las próximas elecciones.

Ello ocurrirá sólo en San Francisco y La Sabina, pues en La Mola se están recibiendo nuevas adhesiones al partido Agrario.

Por lo tanto, en la vecina isla, habrá sólo dos fuerzas; la de la extrema izquierda, que cuenta con muchos inscriptos, y el partido Agrario formado en La Mola. Únicamente en San Francisco y La Sabina quedarán unas pequeñas fuerzas adictas a la Salinera, que son los empleados de dicha empresa, sin color alguno de partido, pues siempre apoyan a los candidatos más simpatizantes con la aludida empresa mallorquina.

«Quant al Partit Radical, sembla que no feu gaire propaganda en aquestes eleccions. És molt possible que esperàs que ningú obtindria les minories. Aleshores, confia en un suport de les dretes –potser fins i tot hi pactà– si s'havien de realitzar unes eleccions complementàries, a canvi de no fer gaire propaganda electoral [...]» (Escandell, 2016: 417).

Per afiançar el postulat, els autors ens ofereixen unes afirmacions

Por las noticias que vamos recogiendo de la próxima contienda electoral, se ve claramente que los partidos Agrario y Centro votarán unidos la candidatura de los Srs. Marqués del Verger, Salord y Fons y los dos candidatos que designará el partido del Centro.

En cuanto a los radicales, irán solos a la lucha. En donde cuentan con más fuerza es en Santa Eulalia, San Mateo y San Juan. En las Salinas se han adherido a dicha política los más significados elementos de la Salinera, dudándose por lo tanto si llegarán a votar a los candidatos derechistas.

Los de Acción Republicana y Socialistas van unidos a la lucha. La impresión es que en esta ciudad lograrán una buena votación.

En cuanto a los elementos adictos a la C. N. T., parece que quieren inhibirse de la lucha.

Mañana, el jefe de los Agrarios, D. César Puget, reunirá a los jefes de los comités de la isla y de Formentera, para acordar el plan de las próximas elecciones.

Hablando ayer con un significado radical, nos dijo que todavía no habían designado la persona que irá en la candidatura.

Por otro conducto sabemos que tal designación se hará en una próxima asamblea.

del mateix Alejandro Lerroux, líder del Partit Republicà Radical en l'àmbit estatal, a tenor dels resultats d'aquelles eleccions generals:

«Lerroux proclamava que no acceptaria “ninguna coalició con los socialistas”, que no reconeixia obertament que, si se li encarregava constituir l'Executiu, hauria d'apoyarse con las derechas que reconocan la República” [...]» (Viñarás, 2016: 447).

Així, doncs, les directrius de Salinera Española per al vot dels seus treballadors interins a Formentera, estava subordinada als interessos parlamentaris d'aquesta aliança tàctica que es començava a forjar entre la CEDA i el Partit Republicà Radical.

A les localitats de la secció electoral de Sant Josep de sa Talaia, allà on es troben les salines d'Eivissa, els candidats més votats foren els integrants de la candidatura cedista Bartomeu Fons i Lluís Zaforteza, el mateix que succeí a Formentera:

«A les Illes Balears, la Coalició de Centre-Regionalista-Dreta aconseguí, amb el 65'28 % dels vots, cinc actes per als seus cinc candidats a la primera volta, [...] a la pitiusa menor com a Sant Josep, els més recolzats pels electors foren el regionalista Bartomeu Fons i el cedista Lluís Zaforteza; fins i tot passen per davant els esquerrans Francesc Carreras o Alexandre Jaume» (Escandell, 2016: 444).

Aquest suport entre els partits s'estengué i s'aprofundí posteriorment en les eleccions complementàries del 3 de desembre de 1933, on s'havia d'esclarir quins representants havien de cobrir els escons que no aconseguiren en novembre els candidats de la Coalició d'Esquerres Republicanes i Socialistes, el menorquí Francesc Carreras Reura i el mallorquí Alexandre Jaume Rosselló.

En el procés electoral, es reduïren els possibles candidats a tres: els radicals Francesc Julià Perelló i Josep Teodor Canet Menéndez, i per altra banda el socialista Alexandre Jaume. En aquestes eleccions, els radicals afiançaren l'estratègia. Així exposa Viñarás (2016: 453) en paraules de Robinson com: «en la segunda vuelta del 3 de diciembre, estas alianzas se ampliaron para aplastar a los socialistas». L'autor, a més, ens detalla com es produiria aquest suport als radicals entre els diferents partits que integraven la CEDA:

«A les Pitiüses, la premsa informava que els conservadors havien acordat l'abstenció en l'elecció del

Sant Francesc en una postal de la primera meitat del segle xx.

dia 3, en tant que el comité central del Partit Social Agrari [dins la CEDA] resolía deixar llibertat als seus afiliats perquè votassin el candidat que considerassin convenient. Ambdues resolucions suposaven, en la pràctica, una forma com qualsevol altra de demanar el vot pels radicals. De la mateixa manera que el Partit Republicà de Centre i els regionalistes [ambdós dins la CEDA] amb la diferència que aquestes dues darreres formacions recolzaven obertament el menorquí Canet [...]» (Viñarás, 2016: 453).

Per a tractar la participació en aquestes eleccions a l'illa de Formentera, s'ha de tenir present la interpretació que es donà en el si de la Confederació Nacional del Treball (CNT), mitjançant un comentari de l'anarquista Diego Abad de Santillán sobre la praxi que es desenvolupà en aquestes eleccions: «la decisión de abstenerse, de no votar, fue unánime, espontánea [...]. Se realizó una vasta campaña por la CNT y contra la concurrencia a las urnas».² Així, doncs, integrants de la CNT procedents de l'àmbit peninsular i de les Balears dugueren a terme un seguit d'actes a les Pitiüses per oposar-se a la participació electoral. Només tenim constància que el dia 27 d'octubre, afirma Escandell, els anarquistes celebraren un acte al teatre Serra, a

Vila, en el qual intervingué l'andalús, resident a Eivissa, Antonio Guerra.³ Per altra banda, ens informa el *Diario de Ibiza*⁴ d'un acte que s'havia de desenvolupar el dia 5 de novembre a la botiga des *Mig Terç*, de la carretera de Sant Josep. En aquest acte havien d'intervenir Josep Ferrer Tur *Andreuet*, president del Sindicat d'Oficis Varis de Formentera (SOV), a més del ja mencionat Antonio Guerra. L'acte havia de ser presidit per l'anarcosindicalista eivissenc Antoni Marí Marí, del Sindicat Únic del Transport d'Eivissa i Formentera (SUT).⁵ Finalment, a causa d'un temporal de vents i pluges de gran intensitat, es cancel·là l'acte de ses Salines d'Eivissa;⁶ però malgrat no trobar més cròniques d'altres actes realitzats, sembla que se'n varen dur a terme més endavant, ja que l'eficàcia de l'abstencionisme a Formentera fou decisiva en les eleccions legislatives i complementàries de 1933.

Escandell (2016: 450) exposa com en les legislatives del novembre, dels 1.771 inscrits del cens electoral de 1932, evitaren les urnes aproximadament 510 persones (un 71'2 % dels total dels electors); a

3. ESCANDELL, 2016: 439-440.

4. 04/11/1933, p. 2.

5. Arxiu del Regne de Mallorca, GC 1625-2043.

6. *Diario de Ibiza*, 05/11/1933, p. 1.

2. TERMES, 2011: 438-442.

més, en la crònica de la jornada electoral de *La Voz de Ibiza*⁷ se'ns exposa com «la mayoría de las izquierdas se abstuvo», malgrat que alguns acudiren a les urnes. No obstant això, és indiscutible el pes que estava agafant a l'illa la concepció que la delegació de la voluntat col·lectiva en representants de l'administració parlamentària, no era la forma més efectiva de garantir les necessitats i els interessos de la societat formenterenga. Aquest descontentament permetia al corresponent del *Diario de Ibiza* concebre la derrota de la Coalició d'Esquerres Republicanes i Socialistes, conformada pels partits que més suports havien rebut en les eleccions del 1931 per part dels formenterers, com a conseqüència de les «promeses incomplertes de Carreras relatives a la construcció del port de refugi i la carretera des de Sant Francesc Xavier fins a Cap de Barbaria, o l'estafeta de Correus [...]».⁸

Pel que fa als resultats del 19 de novembre a les proximitats salines, el candidat més votat a Sant Josep de sa Talaia fou Bartomeu Fons de la CEDA, que obtingué 1.174 suports, en un cens total de 3.170 electors. Fons també fou el candidat més votat a Formentera, on aconseguí superar al candidat de la Coalició d'Esquerres Republicanes i Socialistes, l'exgovernador civil Francesc Carreras, que obtingué 285 vots dels 1.771 electors. Ens matisa *La Voz de Ibiza*,⁹ que «se supone» que guanyà la CEDA a Sant Francesc Xavier, el Pilar de la Mola i Sant Ferran de ses Roques, no així a la zona de Portosalè. Escandell (2016: 451) exposa que la CEDA rebé el suport d'un 53'3 % de l'electorat, mentre que la Coalició d'Esquerres Republicanes i Socialistes aconseguí el 43'2 % del total. Malgrat l'activitat anarcosindicalista en pro de l'abstenció, aquesta no va evitar que l'azañista Carreras aconseguís vots.

El candidat del PRF-PRR Teodor Canet rebé en les legislatives del

novembre a Formentera 8 suports, mentre que a Sant Josep arribà als 159.¹⁰ En les eleccions complementàries del 3 de desembre és significatiu el canvi de tendència d'aquesta candidatura a Formentera. Dels tres candidats, el radical Canet comptà amb 418 vots a favor, d'un total de 515 persones que acudiren a votar. Entre aquest electorat, podem comptar els simpatitzants i militants del Partit Social Agrari i la unió dels Republicans de Centre-Regionalista-Dreta. Els primers, en termes generals, estaven concentrats a la Mola, on els 92 que acudiren a votar ho feren per Canet;¹¹ mentre que els segons es trobaven situats a la part baixa de l'illa, segons confirma l'historiador Vicent Serra Ferrer. Entre aquests últims s'hi trobava probablement el gruix dels treballadors especialitzats de Salinera Española. De la mateixa manera, a la zona electoral de ses Salines a Sant Josep de sa Talaia, la totalitat dels votants en les complementàries ho feren per Canet (107 votants),¹² que fou el candidat més votat al municipi amb 934 vots a favor.

A Formentera, Alexandre Jaume, de la Coalició d'Esquerres Republicanes i Socialistes obtingué 97 vots,¹³ els quals impliquen un descens notable en relació a les legislatives del novembre, on la candidatura encapçalada per Carreras n'obtingué 285. Això ens evidencia el progressiu augment del suport de l'abstenció en les complementàries. L'espai on més va calar la premissa anarcosindicalista en aquestes eleccions fou a Sant Ferran de ses Roques, ja que si dels 115 votants que acudiren de la secció electoral la Mola-ses Roques, els hi restam els 92 de la Mola que votaren als radicals, i hi sumam els 19 vots que obtingué Jaume, veim com només acudiren a votar 39 persones d'un cens de 330.¹⁴

La influència de la abstenció no només es degué a una intensa campanya per part dels anarcosindicalistes, sinó que hem de tenir present que en aquest moment el SOV s'aproximava als 450 integrants que acabaria tenint en el Ple Regional de Sindicats de Balears celebrat per la CNT a Mallorca en l'agost de 1934.¹⁵ D'aquesta manera s'iniciava la paulatina hegemonia de l'associacionisme sindicalista-obrer a la Formentera de la Segona República, en detriment de la confiança en els representants republicanosocialistes balears.¹⁶ Encara que, Escandell, tot comparant la marcada diferència entre els resultats de la Coalició d'Esquerres Republicanes i Socialistes a les legislatives del novembre —on Jaume aconseguí el suport de 226 ciutadans— i les complementàries, afirma que aquest canvi tan brusc es devia a la falsificació electoral:

«Si recordam que el 19 de novembre hem apuntat la possibilitat que els resultats electorals de determinada secció de la pititusa menor fossin fruit de vots computats però no emesos, és més probable que l'abstenció real fos encara molt més elevada del que ens donen els còmputos generals» (Escandell, 2016: 461).

Els resultats obtinguts per la Coalició d'Esquerres Republicanes Socialistes junt amb les aportacions de Vicent Serra Ferrer, ens permeten afirmar que algunes persones d'ideologia esquerrana —concentrades a Porto-salè, Sant Francesc Xavier, ses Roques, Cala Saona, cap de Barbaria i en menor mesura a la Savina— varen anar a votar tot i estar integrades dins la CNT. No és estrany, ja que el vincle del SOV amb les faccions republicanosocialistes de dins i fora de l'ajuntament sempre serà consubstancial. Puc afirmar aquesta vinculació, ja que els partits de tendència socialista i republicana compartiren membres amb el SOV,¹⁷ i a més s'ha de posar

10. VIÑARÁS, 2016: 444-450.

11. *Diario de Ibiza*, 05/12/1933, p. 1.

12. *La Voz de Ibiza*, 04/12/1933, p. 1.

13. VIÑARÁS, 2016: 454.

14. ESCANDELL, 2016: 416.

15. Acta cedida per l'Arxiu del Grup d'Estudis Llibertaris *Els Oblidats; Solidaridad Obrera*, 08/05/1936, p. 3.

16. MAÍZ, 2013: 99-103.

7. 21/11/1933, p. 2.

8. VIÑARÁS, 2016: 448.

9. 21/11/1933, p. 3.

en valor la presència de membres del SOV i d'Aliança Republicana en diversos tipus d'associacions de caire formatiu i filosòfic, social i polític, com el *Centro Instructivo Republicano* de 1931, el *Partido Social Revolucionario de Formentera* de 1932 o la societat *14 de Abril* de 1935.¹⁸ A Eivissa, també es donaren casos similars d'aquesta compatibilitat entre anarcosindicalistes i republicanosocialistes, com fou el cas del president d'Acció Republicana, periodista i novel·lista àcrata Jordi Juan Riquer (1905-1987).¹⁹

Retornant a la victòria de Canet, s'hauria de contemplar aquesta com a orquestrada per les necessitats ja mencionades de la CEDA d'una victòria dels radicals per a formar govern; en aquest sentit Viñarás (2016: 455) postula que «a les Pi-

Vista de Sant Francesc Xavier dels anys 30 del segle xx (fotografia: Grup de Facebook de Fotos Antiques de Formentera).

17. Destaca el cas de Pere Juan Ferrer 'Pere Martí', qui fou nomenat primer tinent d'alcalde d'Aliança Republicana el 19 d'abril de 1931 (SERRA, 2018: 19) i qui segons Vicent Serra Ferrer era un dels «autèntics anarquistes», que s'havien aproximat de forma autodidacta als sistemes de pensament i la praxi àcrata de la organització social. També trobam el cas de Joan Riera Yern 'Sastre', membre d'Aliança Republicana en 1931, i que en l'any 1932 era primer vocal del Partit Social Revolucionari de Formentera fundat el mateix any. Sobre Joan Sastre, l'informe de la Direcció General de Seguretat afirma que l'any 1931 «[...] l'1 de maig [...] no només permeté que s'hissés la bandera anarquista en el local del sindicat CNT, sinó que ajudà moralment perquè la confeccionessin, atès que en mancaven» (ROMERO & VIDAL, 1998: 73). En el mateix informe es comet l'error de considerar que fou l'alcalde el 1931, quan en realitat fou elegit Joan Colomar Escandell 'Joan d'en Pep Pere'. Això no obstant, sí que finalment fou elegit alcalde de Formentera en 1936, en un consistori on trobam Jaume Juan Yern 'Jaume Martí de sa Platja' de segon tinent d'alcalde; Bartomeu Juan Ferrer 'Xomeu Miquel', de primer tinent d'alcalde, i Josep Juan Verdera 'Pep Pins'. Tots tres dins la CNT de Formentera (Arxiu del Regne de Mallorca, GC 662 s.f. 001).

18. Comparau la llista d'integrants del Comitè de Milícies Antifeixistes de Formentera de la Causa General de Formentera (Arxiu Històric Nacional, Causa General, 1458, Exp. 2 f. 11.) amb els integrants de les organitzacions mencionades (Arxiu del Regne de Mallorca, GC 1623-1949; GC 1691-2309; GC 1637-2601).

19. Trobam una nota biogràfica de Jordi Juan Riquer al següent URL: <http://www.estelnegre.org/documents/juanriquer/juanriquer.html>; ROMERO & VIDAL, 2004: 157.

tiüses, Menorca i Palma els dretans i radicals donaren ordres de que es votàs a Canet», i encara ens ofereix una última mostra irrefutable que els plans de l'aliança entre radicals i cedistes havia de ser una realitat futura, quan el segon candidat més votat de la CEDA a les Pitiüses, Lluís Zaforteza, afirmava als lerrouxistes el següent: «se les han regalado dos actas en bandeja de plata, pero en las próximas elecciones el frente será antisectario» (Viñarás, 2016: 455). D'aquesta manera queda més que solidificada la vinculació que es donà en les eleccions de novembre i desembre de 1933 entre cedistes i radicals.

Els resultats en les eleccions de 1933 a Formentera confirmen que els treballadors fixos de Salinera Española haurien votat per Fons en novembre, tal i com vaticinava el *Diario de Ibiza* del 31 d'octubre, i després en funció de les necessitats de la CEDA, partit de la Salinera en el període, ho feren pel radical Canet. Això es devia al fet que els partits conformants de la CEDA, conjuntament amb els diputats i representants del PRF-PRR en l'administració, havien d'esdevenir la cobertura política dels interessos de la companyia en l'àmbit estatal i provincial en aquesta nova etapa, i d'aquí la garantia dels vots que va oferir Salinera Española al candidat radical.

Establerts, doncs, els acords d'estratègia electoral entre la CEDA

i el PRF-PRR, ens podem concentrar en la relació que efectivament tingueren els seus respectius dirigents, Bartomeu Fons Jofré de Villegas, líder del Partit Regionalista de Mallorca –elegit diputat de la CEDA per les Balears a les corts constituïdes en novembre del 1933– i el governador civil de Balears, Joan Manent Victory, líder del PRR-PRF a les Illes, qui tornava al càrrec de governador a finals d'agost de 1933,²⁰ després de la seua renúncia en febrer del mateix any.²¹ Dins l'acció executiva que realitzà el governador Manent en aquesta nova etapa, es destaca la que assenyala el Butlletí Oficial de la Província del 12 de desembre, on Joan Manent redactà un decret en funció a la ordenació del president del Consell de Ministres, Niceto Alcalá Zamora, segons el qual es declarava que en cas d'establir-se l'estat d'alarma, per motius de *seguridad nacional* es permetia la dissolució d'agrupacions de tota classe, la censura i possible clausura de mitjans de comunicació, així com el procés penal contra els involucrats en la seua producció i difusió; de la mateixa manera podia penar amb multes d'entre 10 i 20.000 pessetes a individus que atemptassin contra *el orden público*; també permetia la

20. *La Voz de Ibiza*, 29/08/1933, p. 2.

21. ROMERO & VIDAL, 2004: 167-168.

Base d'hidroavions de l'estany Pudent en una fotografia de 1937 (fotografia: Grup de Facebook Fotos Antiques de Formentera).

possibilitat de desterrar individus considerats sospitosos i de realitzar escorcolls en els seus domicilis i en la seua presència, en cas de trobar-ho pertinent. I fins i tot, en la durada de l'estat d'excepció, l'autoritat governativa podia suspendre drets col·lectius fonamentals com el de reunió i manifestació, ja que quedava prohibida l'ocupació de l'espai públic.²² Totes aquestes atribucions s'havien de dur a la pràctica l'any següent, però no avancem els esdeveniments.

Els interessos comuns dels dos dirigents, arran de l'aliança entre CEDA i el Partit Republicà Radical, se cimenta en els factors següents:

Per una banda la CEDA fou la que permeté als radicals la victòria a les Balears en les complementàries de desembre i posteriorment a les eleccions de 1933. Per altra banda, Joan Manent es mantingué com a representant del govern central a les Balears per voluntat de l'executiu radical-cedista,²³ que serà format finalment en maig del 1935, integrat per cinc membres de la CEDA i amb la presidència de la República en mans del mateix Alejandro Lerroux.²⁴ Per a arrodonir

l'actitud política que en aquell moment sostenia Manent envers Bartomeu Fons, hem de posar l'ull atentament a l'escissió que es produïa en el Partit Republicà Radical l'any 1934, que «culminarà el seu progressiu viratge cap a la dreta amb l'entesa mantinguda amb la CEDA; cosa que conduirà irremediablement, unit al desprestigi per les acusacions de corrupció, cap a l'autoaniquilació», afirma Viñarás. A Eivissa, la separació es començà a tractar a partir del març de 1934, quan el comitè central insular de l'illa acordà celebrar una assemblea de delegats de comitès forans per al diumenge 11, on s'havia de tractar «la separación de la agrupación de esta isla del Partido Republicano Radical, fundándose en la orientación derechista dada al partido por los dirigentes de la política nacional». Finalment se celebrà el dia 25, i la resolució es deixava en suspens fins que arribassin temps més propicis; però s'acordà la necessitat de reunir els comitès municipals per discernir quina havia de ser l'actuació dels radicals d'Eivissa, i «el criteri més estès era el de constituir-se en grup autònom amb

significació esquerrana».²⁵ Posteriorment, amb la dimissió de Martínez Barrios del partit, representant de l'ala moderada d'oposició al rumb de l'executiu de Lerroux, s'iniciava un procés de fissions entre els acòlits radicals a totes les illes Balears:

A Menorca, la Unió Republicana, partit històricament vinculat al radical abans de la proclamació de la República, es dividí en tres agrupacions: els lerrouxistes, on es trobava el mateix Joan Manent; els radicaldemòcrates de Martínez Barrios i una última tendència, que acabarà ingressant a Izquierda Republicana, on trobam l'exgovernador civil Francesc Carreras. Aquest últim cas, indica Viñarás, fou el mateix que havia de succeir entre les forces republicanes de Formentera seguint les instruccions del mateix Carreras, però cal concretar que segons Vicent Serra Ferrer, els integrants del PRF-PRR a Formentera eren pocs i es concentraven al voltant de Marià Castelló Verdera 'Teueta' afí a l'eivissenc Antoni Albert Nieto, ambdós dins el *Pósito Marítimo-Terrestre de Ibiza y Formentera*.²⁶ A Mallorca, en el mes de juny de 1934, Francesc Julià, com a president del Partit Radical de l'illa, es mostrava adherit a Lerroux, però el dia 3 se celebrà una assemblea on s'acordà per 28 vots a favor, 9 en contra i 5 abstencions, la desvinculació del partit nacional; i per unanimitat afirmaren que mantindrien relacions cordials amb socialistes i republicans d'esquerra, per a defensar la República en un sentit laic i d'emancipació social.

L'exlíder Martínez Barrios fundà el Partit Radical Demòcrata per a concentrar els elements adversos a la disciplina de Lerroux. El mateix Barrios va designar Joan Morales Cirer, president del *Círculo Republicano* i dirigent radical municipal, la tasca de crear una filial del nou partit a les Pitiüses. Això va marcar

22. *La Voz de Ibiza*, 16/12/1933, p. 1-2.

23. *La Voz de Ibiza*, 24/01/1935, p. 2.

24. ROMERO & VIDAL, 2004: 194-195; *La Voz de Ibiza*, 07/05/1935, p. 3.

25. VIÑARÁS, 2016: 482.

26. Cal fixar-se en les firmes dels Estatuts del *Pósito* a l'Arxiu del Regne de Mallorca, GC 1615-1645 p. 16-21.

un punt d'inflexió en les sensibilitats polítiques dels radicals eivissencs; així ens informa la premsa del moment que «los radicales de algunos pueblos siguen las orientaciones del Sr. Morales y de otros se han ido, según se dice, con las derechas».²⁷ En el mes de setembre, Cirer i Joan Torres Ferrer 'Vidalet', presidents del comitè de Vila i de Sant Llorenç respectivament, acudiren a Madrid a l'assemblea d'Unió Republicana, on s'aglutinaven els radicaldemòcrates i radicalsocialistes a partir de l'escissió. Cirer i Antoni Albert Nieto foren elegits vocals del comitè nacional en aquest congrés.²⁸ La formació d'Unió Republicana a Mallorca i a Eivissa es dugué a terme el mes de març de 1935.²⁹ Concretament, l'*Agrupación Local del Partido de Unión Republicana de Ibiza y Formentera* es constituí oficialment el 31 de març, en el local situat al número 15 del passeig de Vara de Rey. En un primer moment, Antoni Albert Nieto cobrí el càrrec de president i Eduard Chorat Torres el de secretari. En la sessió constitutiva se n'elegí el Comitè Executiu Local, on resultaren elegits: Juan Morales Cirer com a president; Antoni Albert Nieto, vicepresident; Eduard Chorat, secretari; el tresorer fou Juan Fons Salas i com a vocals foren nomenats: Juan Escandell Marí, José Costa Costa 'Casesnoves', José Juan Tur,³⁰ i Escandell (2016: 487) afegeix deu vocals més, entre els quals destaca la participació del formenter Marià Castelló Verdura 'Teueta'. En els estatuts de l'agrupació, els articles dedicats als seus objectius indiquen que l'organisme tenia «por objeto sumar los afiliados de la misma al Partido Unión Republicana de España cuyos Estatutos acata íntegramente».³¹ La tarda del mateix dia de

constitució, as *Mig Terç* de ses Salines d'Eivissa, es realitzà un míting, el qual s'hauria d'haver produït el dia 17, però havia estat suspès per l'alcaldia de Sant Josep. En aquest, els ponents advertiren del «caciquisme imperant i recomanaren la formació d'un front únic republicà i d'esquerres per a rescatar la República.» S'evidenciava, així, la mateixa dissolució que havia patit el Partit Republicà Radical per aquest tipus de dinàmiques.

Com ja hem esmentat, Joan Manent es mantingué fidel a Lerroux en aquest període de fissions, i per tant a l'aliança establerta amb el partit de Bartomeu Fons. Manent fins i tot arribà a encapçalar a finals de 1934, l'intent de reorganitzar el Partit Republicà Radical a Eivissa, i requerí el suport de Ramon Medina, qui havia dimitit del seu càrrec de president del Partit Radical de la Pitiüsa major a causa de la deriva cedista de Lerroux.³² Aquest es negà, ja que «els mètodes actuals del Partit Republicà Radical estaven representats a la major de les Pitiüses per la CEDA i el Partit Republicà de Centre [...]» (Viñaràs, 2016: 485). Malgrat l'avversió de Medina, s'aconseguí reconstituïr l'organització, però la tendència d'aproximació als partits de la CEDA del mateix governador civil començava a quedar ben esclarida, com exposa *La Voz de Ibiza* del dia 4 d'abril de 1935: «seguirá seguramente en su puesto el Gobernador D. Juan Manent que además de ser radical está en muy buena armonía con los partidos centro y regionalista».

Aquestes evidències semblen tenir prou fonament com per afirmar que els interessos particulars, en el moment polític, del diputat de la CEDA Bartomeu Fons, tenien cert pes envers el governador Manent.

La vinculació entre radicals lerrouxistes i la CEDA, ens permetrà esclarir la incògnita al voltant de la decisió de Manent per elegir la gestora de Formentera de l'any 1935. Per això, haurem de posar especial atenció a un fet que ocorregué

aproximadament un any abans d'aquesta mesura:

Ens informa la premsa local³³ d'una trobada que s'havia de celebrar a la seu de Governació Civil el matí del dia 14 de febrer de 1934, entre el director gerent de Salinera Española, el diputat Bartomeu Fons i el governador civil, Joan Manent. El diputat Fons acudia acompanyat per dos formenters, ambdós treballadors especialitzats de la Salinera Española als estanys de Formentera, i en aquesta ocasió hi anaven com a representants del sindicat La Unión. Hi acudí el secretari de la formació, el senyor Serra Torres, junt amb el president de la mateixa, el senyor Torres Ramon.

Caldria concretar que per a precisar qui eren aquests dos individus, m'he guiat pels Padrons d'Habitants de Formentera de l'any 1930 i 1935,³⁴ juntament amb les aportacions realitzades per Joan Mayans Castelló, treballador especialitzat de les salines de Formentera des de 1937 fins que l'empresa va decidir finalitzar l'explotació salinera a l'illa:

El senyor Serra Torres en qüestió, podria tractar-se de Joan Serra Torres 'Miquelet', o bé del seu germà menor Antoni Serra Torres 'Miquelet', ja que ambdós foren treballadors fixos de Salinera Española en aquell moment, i, segons Joan Mayans, ambdós havien format part de La Unión. Joan 'Miquelet' residia a Sant Francesc Xavier, i desenvolupava l'ofici de ferrer, mentre que Antoni, resident a la Savina, era maquinista, segons indica el Padró de 1935; però, he pogut precisar, gràcies a les aportacions de Joan Mayans, que Joan 'Miquelet' fou cap de la secció de ferreria, càrrec en què després li succeí el seu germà, com a conseqüència d'un esdeveniment crucial que més endavant serà esclarit.

Per altra banda, el president de La Unión, el senyor Torres Ramon

27. VIÑARÁS, 2016: 484.

28. ROMERO & VIDAL, 2004: 186.

29. VIÑARÁS, 2016: 487.

30. Arxiu del Regne de Mallorca, GC 1636-2567 p. 3.

31. Arxiu del Regne de Mallorca, GC 1636-2567 p. 6.

32. ROMERO & VIDAL, 2004: 187.

33. *La Voz de Ibiza*, 15/02/1934, p. 3; *Diario de Ibiza*, 15/02/1934, p. 3.

34. Ambdós oferits per l'Arxiu Històric de Formentera.

Dones formentereres al port d'Eivissa, a punt de prendre la barca de Formentera (fotografia: col·lecció Luis Cebrián).

pot ser també un de dos individus, residents a les proximitats dels estanys: Francesc Torres Ramon 'Jondal' o bé Josep Torres Ramon 'Petit'. El primer desenvolupà el càrrec de fuster, i a més tenia més de 30 anys entre 1930-1935 i afirmava saber llegir i escriure; no així Josep 'Petit', que aleshores ja tenia més de 60 anys, i desenvolupà l'ofici de jornal·ler, que comprenia, entre d'altres ocupacions, la tasca de *cavador* de sal, com tota la gent d'edat avançada que treballava de temporer en l'extracció.

Aplegant aquestes evidències, jo em decantaria que qui fou president del sindicat en aquesta reunió era Xico Jondal, mentre que és complicat dilucidar quin dels germans Miquelet era el secretari.

Retornant a la reunió amb el governador Manent:

El motiu que els dugué a aquella trobada era que els anarcosindicalistes de Formentera, de la secció de les salines del SUT, federat a la CNT, havien iniciat una vaga a Formentera. El conflicte es dugué a

terme en el sector del transport de la sal dels molls del carregador de la Savina fins a sa Canal, a Eivissa.³⁵ Els sindicalistes de La Unión, acudien a la reunió en nom de *tots els treballadors de Formentera*.

El naixement de La Unión és convuls i imprecís. Escandell (2016: 396) estableix que es creà en l'estiu de 1932 i que es declarava afecta a la Unió General de Treballadors (UGT), però de moment no he pogut trobar cap acta de cap tipus d'aquest organisme. Cal afegir que en les cròniques de les annexions d'agrupacions en els congressos VIII, IX i X de la UGT de Balears (1932-1935), no surt esmentada la seua adscripció al sindicat;³⁶ a més, tenint en compte un article aparegut a la portada d'*El Obrero Balear*, òrgan de premsa de la UGT-PSOE

a les Illes, del dia 10 d'octubre de 1935, es considerava aquest sindicat com a «rompehuelgas» i d'aproximació filofeixista. Una caracterització que entronca perfectament amb el testimoni epistolar del farmacèutic de Formentera, Francesc Aloy Manera, qui exposava l'any 1934 a la directiva de Falange Española y de las JONS de Balears, que La Unión estava formada per «empleados y trabajadores de la Salinera Española», que es trobava federada a la UGT però que Josep Costa Juan 'Batlet', paleta de la companyia, «hace en ella una activa propaganda, y que espero que logrará desfederarla y orientar a los asociados hacia nuestros sindicatos».³⁷ Tenint en compte l'apreciació d'*El Obrero Balear* de l'any següent, sembla que, en certa manera, ho aconseguí.

L'activitat i existència de La Unión fou pregonada per primer cop directament als integrants del SOV de Formentera³⁸ per part dels dirigents de la companyia, com a resposta a les demandes que plantejaven en 1932. Els anarcosindicalistes pitiüsos no tenien cap constància de l'adveniment de la formació, tot i treballar tots en l'entorn saliner. Tots aquests indicis ens permeten especular que La Unión no fou una iniciativa orgànica i col·lectiva dels treballadors dels estanys que defenien la *libertad de trabajo*, sinó que s'originà de forma oculta, entre maniobres de Salinera Española a Palma amb la connivència de Governació Civil —qui ratificava les altes de les associacions— per intentar deslegitimar la voluntat obrera i descarregar el pes que agafava la CNT desde la vaga fundacional de l'estiu de 1931 i que s'estendria en tot el període republicà. Una concepció semblant la planteja Escandell (2016: 188) quan postula que arran de les primeres vagues pitiüses als estanys eivis-

35. *La Voz de Ibiza*, 15/02/1934, p. 3.

36. *El Obrero Balear*, 23/12/1932, p. 3; 30/12/1932, p. 3-4; 15/12/1933, p. 1; 22/12/1933, p. 4; 05/01/1934, p. 3-4; 07/06/1935, p. 1; 14/06/1935, p. 2.

37. ZAYAS, 1955: 112-113.

38. SERRA, Sebastià (1978). «Alguns aspectes polítics d'Eivissa durant la Segona República. La reivindicació de ses Salines», *Randa*, 7: 56-58.

sencs de l'agost de 1931, es creà a l'illa la Unió de Treballadors Saliners per defendre la «libertad de trabajo [...] organitzant el personal disposat a acceptar les condicions de feina que la Salinera ofería»; una estratègia que a Formentera apareixia en 1932 de la mà del sindicat catòlic La Unión, que es trobava «emmascarat com a filial d'UGT».³⁹

Malgrat tot, aquest mecanisme per part de la patronal salinera no va fructificar, ja que els integrants de la CNT de Formentera passaran dels 160 membres⁴⁰ que tenien en la primera vaga de la sal als 451 en l'any 1936; el *partit des estany*s –com era conegut La Unión als indrets saliners–, segons els integrants del SUT i Joan Mayans, es mourà sempre entre els 25 i 30 integrants.⁴¹ Molts d'ells, treballadors fixos i encarregats de departament a la companyia, ens confirmen; disposats a les ordres de la directiva de Mallorca, per defensar els interessos comercials de l'empresa, davant l'auge dels postulats llibertaris de solidaritat, emancipació, igualtat i justícia social que representava la CNT a Formentera.

La reunió amb el governador Manent, ens exposa la premsa, tenia com a objectiu arribar a «las máximas tolerancias en busca de una solución favorable [...] armonizando los intereses en pugna», afirmava Bartomeu Fons.⁴² Però no fou així, ja que els mencionats càrrecs del *partit des estany*s no actuaven com a representants de tots els treballadors de Formentera, com ells afirmaven. La vaga de febrer de 1934 era l'evidència que el pacte al qual havien arribat ambdues formacions l'any anterior, és a dir, formar llistes entre els dos sindicats per a contractar temporers associats, no havia aconseguit mantenir-se,⁴³ ja que com afirma l'histo-

Església de Sant Francesc, primera meitat del segle xx (fotografia: arxiu IEE).

riador Vicent Serra Ferrer, «fins al desembre [de 1933] es tenien preferències de contractació del sindicat La Unión per a treballar». És a dir, fàcticament l'acord no s'havia produït, per això rebrotà la vaga en febrer. Per tant, aquest títol que s'atorgaven els representants de La Unión a la reunió amb Manent, era una fal·làcia d'autoreconeixement. Això s'afiança amb l'esclatament de la vaga en el moment en què arribà l'època d'extracció.

Tot plegat, cal valorar la possibilitat que els membres de CNT que sostenien la vaga no fossin requerits per a la reunió. A causa que aquests no tenien intenció de rebaixar, encara més, les peticions que els mantenien en lluita desde l'estiu del 1931, ja que les negociacions produïdes fins al moment amb diverses instàncies de l'empresa i de l'aparell de l'estat, mai no havien arribat a acords sostenibles en el temps per part del SOV de Formentera.⁴⁴ No només no s'arribaren a respectar les demandes, encara diria més, ni tan sols els reconeixien com a agrupació; així ho exposen els integrants del SUT en un comunicat anomenat «CNT. Sindicato de

Transportes de Ibiza y Formentera. A los salineros y trabajadores en particular y a la opinión pública en general:»

«[...] los móviles de la Compañía no són otros que los de no concedernos beligerancia ni querer reconocer como legalmente constituida nuestra organización, que fue fundada y legalizada en Julio de 1931 y adherida a la C.N.T el mismo año de su fundación [...]» (Serra, 1978: 56-58).

Com a conclusió sintètica podem esclarir:

Que en la reunió del 14 de febrer de 1934 trobam: el director gerent de la companyia salinera amb dos enllaços sindicals d'una organització que defenia a la mateixa patronal –com a reacció a l'esperit dels anarcosindicalistes que anava agafant força als estanys pitiüsos– amb el governador Manent, a la recerca que aquest últim incidís en la solució del nou conflicte saliner. Bartomeu Fons, director gerent en qüestió, era en aquell moment diputat electe de la CEDA, partit que havia garantit la victòria dels radicals el 3 de desembre de 1933, partit de Joan Manent, el qual es mantingué fidel a la tendència de Lerroux que portaria a la formació de l'executiu radical-cedista en 1935, executiu que el mantindria en el càrrec. Per últim cal matisar que Fons es trobava en la CEDA en repre-

39. ESCANDELL, 2016: 396.

40. *Diario de Ibiza*, 13/08/1931, p. 1.

41. *Op cit.* SERRA, Sebastià (1978: 56-58).

42. *Diario de Ibiza*, 15/02/1934, p. 2.

43. *Diario de Ibiza*, 18/09/1933, p. 1; 20/09/1933, p. 1; *La Voz de Ibiza*, 19/09/1933, p. 2.

44. *Diario de Ibiza*, 11/08/1931, p. 1; 30/09/1931, p. 1; *La Voz de Ibiza*, 21/09/1933; *op cit.* SERRA, Sebastià (1978: 55-58).

sentació del Partit Regionalista de Mallorca, partit que es mantenia afí als interessos de Salinera Española.

Ara, retornant a la lluita dels anarcosindicalistes de Formentera, sembla que la mesura de dissuasió acordada entre Fons, Manent i els representants de La Unión, no va comptar amb el beneplàcit dels anarcosindicalistes,⁴⁵ ja que en el període de retorn de l'extracció, tornaren a aflorar les vagues, però en aquest cas amb més cohesió entre l'acció sindical dels estanys d'Eivissa i Formentera. Probablement, a causa de les resolucions unívokes que es produïren en la reunió amb el governador Manent, ja que aquesta –segons es dedueix de fets posteriors– sembla que fou una trobada per a disposar les novetats i les mesures possibles per afrontar una nova estratègia per desajustar els vaguistes. Almenys per part de Bartomeu Fons, els senyors Serra Torres i Torres Ramon, tots ells depenents dels beneficis econòmics de Salinera Española. Podem exceptuar que aquest motiu pogués afectar Joan Manent, però també tenia interès, perquè no hem d'oblidar els beneficis que li produïa per una banda l'executiu radical-cedista situant-lo com a representant del govern central a Balears, i per altra banda la Salinera Española al seu partit en les complementàries del desembre.

El retorn a la vaga l'agost de 1934 sembla que es produí de manera acordada entre els anarcosindicalistes de les salines d'Eivissa, ja que com ens indica la premsa⁴⁶ a les salines eivissenques únicament es dedicaven a la cava i extracció els treballadors de la *colla* de les màquines, membres tots del sindicat catòlic La Unión de Treballadors Saliners (Escandell, 2016: 188). Però, el conflicte sembla que tenia més possibilitats de resolució a Eivissa que no a Formentera, i així degué ser, ja que el 12 de setembre ja s'extreia sal de nou a Eivissa.⁴⁷

45. *La Voz de Ibiza*, 15/02/1934, p. 2; *Diario de Ibiza*, 15/02/1934, p. 2.

46. *Diario de Ibiza*, 07/08/1934, p. 1.

Podem considerar que aquesta diferència es devia al fet que l'anarcosindicalisme eivissenc no comptava amb tant suport com La Unión de Treballadors Saliners, mentre que a la Pitiüsa menor, la necessitat d'establir com a condicions bàsiques el fet de treballar 6 hores diàries i les 8 pessetes de jornal eren un anhel que mantenia la lluita encesa.⁴⁸

El 8 de setembre, ens indica el *Diario de Ibiza* que la extracció hauria de començar la setmana següent; per tant, s'aconseguí retardar-la fins al setembre a totes les Pitiüses. Encara que no fou aquest el final del conflicte, ja que es va convocar una junta extraordinària de tots els confederats pitiüsos del SUT per al 15 de setembre;⁴⁹ tres dies després el *Diario de Ibiza* indicava que «se trabaja hace ya una semana» a les salines de Formentera, malgrat que no precisava si les tasques eren desenvolupades per treballadors de La Unión o de CNT, o fins i tot, si s'hi havien tornat a dur operaris d'Eivissa per a finalitzar l'extracció. Però aquesta reunió comportà que confederats eivissencs fomentassin parar les extraccions, cosa que aconseguiren el matí del 24 de setembre, quan els treballadors *libres* que es trobaven feinejant a l'*estany Ros*, aturaren la producció, tot i que s'hi varen negar els integrants de La Unión Salinera,⁵⁰ al final la premsa del dia 26 donava per finalitzat l'enfrontament. Però cal tenir en compte que, posteriorment, els dies 2 i 3 d'octubre, la guàrdia civil d'Eivissa dugué a terme una concentració als indrets saliners, ja que hi havia rumors d'una suposada aturada general en solidaritat amb les protestes contra la Salinera Española.⁵¹ El dia següent, la premsa⁵² informa de l'intent, per part del Ministeri de

47. *Diario de Ibiza*, 12/09/1934, p. 1.

48. *Diario de Ibiza*, 04/09/1934, p. 1.

49. *La Voz de Ibiza*, 13/09/1934.

50. *Diario de Ibiza*, 25/09/1934, p. 1; *La Voz de Ibiza*, 26/09/1934, p. 1-2.

51. *La Voz de Ibiza*, 02/10/1934, p. 2; 09/10/1934, p. 2.

52. *Diario de Ibiza*, 04/10/1934.

Governació, de destinar més efectius a les places de l'illa d'Eivissa. Entretant, sembla que la guàrdia civil estigué present des del suposat final del conflicte per garantir *la libertad de trabajo* i reprimir els incidents de possibles accions reivindicatives,⁵³ com ja s'havia produït a Formentera en reiterades ocasions des de l'inici de les lluites de la sal.⁵⁴

El mateix dia que retornaren els guàrdies civils mobilitzats per garantir l'extracció a les salines d'Eivissa, el 5 d'octubre,⁵⁵ es dugueren a terme arreu del territori espanyol insurreccions obreres, instigades pel rumb que duia l'executiu radical-cedista, insurreccions conegudes com la Revolució d'Octubre.⁵⁶

L'afecció de la sublevació a les Balears no tengué un caràcter multitudinari. A Mallorca es dugué a terme una temptativa de vaga general realitzada pels comunistes de la capital, que rebé el suport ambigu de la CNT de Mallorca. En aquest moment, la CNT de Mallorca es trobava fonamentada en diverses agrupacions dins de la federació local de Palma, totes al voltant de *Cultura Obrera*, l'òrgan d'expressió dels àcrates balears. A Eivissa, l'intent va ser encara de menys intensitat, ja que es considerà que després de la caiguda de la sublevació a Catalunya i el poc seguiment a Mallorca, podia ser estèril i contraproduent.⁵⁷ En aquestes jornades, més que les conquestes revolucionàries, destacaren les repercussions de la repressió en poblacions com Alaró, Lloseta, Capdepera, Artà, Cala Ratjada [...], i així també a Menorca i Eivissa,⁵⁸ arran de l'establiment de l'estat de Guerra decretat pel Governador Manent, que implicava aplicar el pla d'acció de l'estat d'alarma detallat anteriorment.

53. *Diario de Ibiza*, 05/10/1934, p. 1.

54. *Diario de Ibiza*, 09/09/1931, p. 1; 21/09/1933, p. 1; 22/09/1933, p. 1; *La Voz de Ibiza*, 14/09/1933, p. 1.

55. *Diario de Ibiza*, 05/10/1934, p. 1.

56. TERMES, 2011: 452-456.

57. ROMERO & VIDAL, 2004: 191-192.

58. GABRIEL, 1973: 242-260.

Així, doncs, s'inicià la censura de la premsa, la persecució i el processament judicial als anarcosindicalistes i membres significats de partits i sindicats d'esquerra, així com la clausura de locals d'habitual afluència obrera. A Eivissa, el bar La Estrella, del socialista Benjamí Costa Bailach, la Casa del Poble i la seu de la CNT foren clausurats.⁵⁹ Hem de tenir en compte la possible clausura a Formentera de la seu del SOV a la plaça de la República d'aleshores, actual plaça de la Constitució de Sant Francesc, malgrat que no en tenim cap crònica al respecte, ja que la casa del qui en fou president en reiterades ocasions, Josep Ferrer Tur 'Andreu', fou escorcollada, i a causa de la incautació de documents de la CNT i d'altres relacionats amb les vagues de la sal, a més de la troballa d'un revòlver, fou empresonat a Eivissa i després a Palma, fins que fou alliberat amb una pena ja complida el 2 de febrer de 1935.⁶⁰

El dia 22 d'octubre, a instància de Manent i dels diputats Fons i Matutes, se sol·licità la formació d'un cos de la guàrdia civil específic per a la zona de Sant Josep;⁶¹ el requeriment s'havia d'aprovar des de Governació Civil a Palma de Mallorca, ja que era l'únic organisme amb atribucions administratives per a destinar i distribuir la Benemèrita a la província de les Balears.⁶² Aquesta jurisdicció esmentada, ja permet situar la coneixença a la Governació Civil de Balears dels conflictes que estaven provocant els anarcosindicalistes formenters a la Salinera Española des de la primera arribada d'efectius en la vaga de l'estiu de 1931; a més, l'alcalde ac-

Visita a Palma de Lluís Nicolau d'Olwer; els tres principals d'esquerra a dreta: Joan Manent Victory, Francesc Julià i Lluís Nicolau. (Font: Base de dades de Fideus.com: URL: <https://www.fideus.com/biografiesF%20-%20nicolau%20-%20olwer.htm>).

cidental de Formentera el 10 de setembre de 1933 afirma que en les negociacions d'aquell any participà «de una manera directa y principal [...] el Exmo. Sr. Gobernador Civil de esta provincia [Manent], para resolver el conflicto planteado sobre la extracción de la sal [...] que [...] me ordena ponga en conocimiento de este vecindario que deben considerarse inmorales a los elementos intransigentes que pretenden que se pierda la cosecha de este año [...]».⁶³ Per tant, queda més que explícita la consideració que tenia Manent de les voluntats i decisions dels integrants del SOV.

Deixant de banda les motivacions laborals de la reunió de 1934, aquesta ens evidencia la vinculació de dues persones, fet que serà essencial per a comprendre la decisió del governador el 15 de maig de 1935:

La crisi econòmica que assolava les Pitiüses a finals de 1934 i que s'estengué al llarg de 1935,⁶⁴ conduí els consellers de l'Ajuntament de Formentera a un estat de bloqueig, a causa de la dificultat de fer front a l'aturada obrera i al mateix tems amb l'imperatiu d'haver d'apujar els impostos als ciutadans, per a sufra-

gar noves despeses sanitàries de l'administració. La situació dugué al consistori a plantejar la possible annexió a l'ajuntament d'Eivissa.⁶⁵ No sabem ben bé quins consellers foren els que propugnaren aquesta mesura, ni menys qui era l'alcalde que l'encapçalà, ja que Joan Colomar Escandell 'Joan d'en Pep Pere', d'Aliança Republicana, era un home d'edat avançada en aquell moment i havia estat malalt i s'havia absentat de les seues responsabilitats amb l'ajuntament, ens exposa Vicent Serra Ferrer, i per tant havia estat substituït en funcions de manera intermitent pel segon tinent d'alcalde, Josep Marí Ferrer, integrant del Bloc Monàrquic en les eleccions municipals de 1931, però aleshores Republicà de Centre.⁶⁶ El que sí que sabem del cert, és que aquesta mesura dugué al descontentament popular generalitzat, fins al punt que es recolliren firmes en contra de l'aplicació d'aquesta annexió forçosa.⁶⁷ Finalment, aquesta crisi dugué a la renúncia de sis dels onze consellers del consistori

59. VIÑARÁS, 2016: 465.

60. *Diario de Ibiza*, 08/10/1934, p. 1; 12/10/1934, p. 1; 13/10/1934, p. 1; 26/11/1934, p. 1; 27/11/1934, p. 1; 29/11/1934, p. 1; 06/12/1934, p. 1; 02/02/1935, p. 1.

61. *Diario de Ibiza*, 22/10/1934, p. 1.

62. SERRALLONGA (2007). «El aparato provincial durante la Segunda República. Los gobernadores civiles, 1931-1939», *Hispania Nova*. Revista de Historia Contemporánea, 7.

63. COLOMAR, 2009: 54-55.

64. *Diario de Ibiza*, 05/11/1934, p. 1; 12/03/1935, p. 1; *La Voz de Ibiza*, 02/02/1935, p. 2.

65. *Diario de Ibiza*, 08/11/1934, p. 1; *La Voz de Ibiza*, 10/11/1934, p. 2.

66. Josep Marí Ferrer alhora també fou l'alcalde que firmà el Ban Municipal del 10 de setembre de 1933 per obrir les llistes de treballadors lliures en les vagues d'aquell any. (COLOMAR, 2009: 54-56).

67. *Diario de Ibiza*, 15/11/1934, p. 1; *La Voz de Ibiza*, 16/11/1934, p. 2.

Sant Ferran de ses Roques. Primera meitat del segle xx (fotografia: *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*).

formenter, el dia 18 de febrer de 1935.⁶⁸

Els republicans Pere Juan Ferrer i Josep Mayans Ribas, juntament amb el lliberal Josep Serra Juan adhuïren com a motiu de la renúncia el fet de no trobar-se a l'illa. Per altra banda, l'alcalde Joan Colomar Escandell, el lliberal Jaume Verdera Mayans i el conservador Joan Tur Juan, afirmaven ser majors de seixanta anys.⁶⁹

La renúncia conduí a la desfeta del consistori i a la necessitat del governador Manent de nomenar una comissió gestora, com exposa Martí Serra a *La Segona República a Formentera*:

«[...] el governador civil Joan Manent va nomenar sis membres de manera interina el 15 de maig de 1935 [...], Manent va elegir una sèrie de persones sense filiació política als partits governamentals, la qual cosa li va valer la crítica del Ministeri de Governació i l'avís perquè no dugués a terme res semblant.» (Serra, 2018: 42-43).

Serra postula que Manent elegí persones *sense filiació política* —malgrat que al document de Go-

vernació Civil se'ls qualifica de *republicanos de centro*, és a dir, dins la CEDA—,⁷⁰ però no diu res de cap tipus d'associació de caire sindical, encara que també s'ha de tenir present que, entre els suposats *apolítics* que elegí Manent, en aquell moment s'hi trobaven el futur cap local de Falange Española a Formentera i el cap de propaganda,⁷¹ un dels quals passà a ser alcalde, en una decisió que fou motiu de repulsa per part del Ministeri de Governació de Madrid.

Però, com es dugué a terme aquesta decisió? A qui coneixia Manent com a republicà de centre a Formentera en 1935? O quin nexa tenia per conèixer els republicans de centre formenterers?

Per respondre aquestes qüestions —sense considerar que sigui precipitat afirmar el següent— hem de tenir present l'escissió dins el PRF-PRR de les Balears, en la qual Manent es mantingué fidel a Lerroux, i s'aproximà, en aquell moment polític, a la Coalició Centre-Regionalista-Dreta, que el vinculava amb Salinera Española, mitjançant Bartomeu Fons, diputat i director gerent de la companyia. A

més, hem de contemplar el paper que havia desenvolupat el governador com a mediador *imparcial* en les vagues de la sal en 1933 i 1934, on feu explícita la seua animadversió envers els integrants del SOV de Formentera, organització hegemònica de l'illa, als quals titllà «d'elementos intransigentes», i les respostes policials dutes a terme per la institució que ell encapçalava. Tot això permet establir que directius de Salinera Española a Mallorca, amb informacions dels pititjers, podrien haver estat un dels nexes que permeté assessorar a Manent de qui havien d'esdevenir els gestors de l'Ajuntament de Formentera, per a mantenir inactives les protestes a les salines de l'illa.

El pes de Salinera Española en la resolució és latent en el fet que, d'entre els elegits, concretament qui serà nomenat alcalde, trobam a Joan Serra Torres 'Miquelet',⁷² germà o bé el mateix secretari de La Unión en febrer de 1934, el mateix que es reuní amb Fons i Manent. Aquest nomenament comportarà que el seu càrrec d'encarregat de taller de ferreria als estanys passi al seu germà Antoni 'Miquelet'. A ell mateix li sorprenia aquest nomenament, ja que la continuïtat en el càrrec depenia de la voluntat del cap provincial de Falange a les Balears.⁷³

Si seguim als cinc restants que foren elegits gestors, pareix que tenen molta més vinculació amb Salinera Española, ja que a part de Joan Miquelet, també fou elegit un dels paletes de la companyia: Josep Costa Juan 'Batlet', i Josep Ribas Yern 'Xinxó', treballador afecte a Salinera Española, tots tres integrats dins La Unión, com ens confirmen Vicent Serra Ferrer i Joan Mayans Castelló. És a dir que la meitat de la gestora estava subordinada a Salinera Española.

Per acabar, podem confirmar, a partir de les evidències recopilades, que el Partit Regionalista fou el que influí, mitjançant un dels seus lí-

68. *La Voz de Ibiza*, 23/11/1934, p. 2; 18/02/1935, p. 3.

69. Arxiu del Regne de Mallorca, GC, 662/001.

70. Arxiu del Regne de Mallorca, GC, 662-001.

71. ZAYAS, 1955: 119-124.

72. SERRA, 2018: 42.

73. ZAYAS, 1955: 119.

ders, Bartomeu Fons, en Joan Manent per autoritzar la introducció de capataços i treballadors de la Salinera subordinats ideològicament a la companyia, dins l'ajuntament de Formentera. Deixava, així, l'administració local sota la voluntat de l'empresa. Aquesta era la identificació política *de facto* que Joan Manent considerà com *republicano de centro*, apte per a la comissió gestora de Formentera.

Aquesta decisió, com s'ha dit abans, fou criticada obertament pel Ministeri de Governació, qui no volia que es dugués a terme res de semblant en el futur. Consider que aquesta reacció es produí per la necessitat de protegir la imatge de independència de l'administració pública electa de l'executiu radical-cedista, i per no donar evidències de subordinació de determinats càrrecs de l'administració i partits als interessos de grans empresaris. Una pràctica genuïnament caciquil.

El clientelisme en les esferes de l'administració pública estigué patent en el decurs del primer terç del segle XX. Fins i tot encara es recorren l'aparició de formes de subordinació de la voluntat individual i col·lectiva per dependència associativa de subjectes amb càrrecs de companyies o integrants de partits polítics en l'època contemporània.

Per a comprendre millor les figures de Fons i de Salinera Española en la vida parlamentària d'aquest període, cal ressaltar que els noms de Bartomeu Fons Jofré de Villegas i Manuel Salas i Sureda (propietari de Salinera Española i dirigent liberal-regionalista en la Segona República) apareixen relacionats amb la compra de vots a Mallorca per afavorir el partit d'Antoni Maura,⁷⁴ en el qual milità el mateix Fons, i va ser elegit conseller municipal a Palma en les eleccions de l'11 de novembre de 1917.⁷⁵ Així mateix, Escandell (2016: 72) ens exposa en paraules de Fajarnés Cardona, que «la compañía Salinera y su influjo

poderoso en las luchas políticas [...] llevó a Ibiza al liberalismo monárquico. Tal vez fue ella el gran cacique» en les disputes entre els partits dinàstics durant la Restauració Borbonica.

Més exemples sincrònics de caciquisme a les Pitiüses, els trobam en les eleccions municipals de la Segona República en algunes localitats eivissenques; així ho han recopilat autors com Ginard o Escandell,⁷⁶ demostrant així, que malgrat l'impuls d'ètica democràtica que va significar la Segona República, hi hagué tares seculars que alguns individus i algunes sensibilitats ideològiques concebien com a convenients. A Formentera, el clientelisme també tengué les seves conseqüències, les quals resten majoritàriament desconegudes. Per la qual cosa, consider que s'hauria de posar en consideració una investigació exhaustiva i multidisciplinària, des de l'antropologia social, l'etnologia, la sociologia i la historiografia sobre aquest fenomen tan transcendent per conèixer les dinàmiques històriques de les estructures del poder polític i econòmic de la vida illenca.

Voldria mantenir aquesta tesi presentada –la qual no hauria tengut lloc sense l'entrevista realitzada a Vicent Serra Ferrer– com a esdeveniment que pot donar llum al paper que dugué a terme l'ajuntament de Formentera en les vagues de la sal durant la Segona República. Un consistori que l'any 1935 s'entregava per mà de Manent a Salinera Española i els seus quefers –una inclinació per eliminar segons quins consellers que Manent realitzà a 60 representants municipals de Balears a tenor de la Revolució d'Octubre–⁷⁷ respecte a la resistència dels membres del Sindi-

cat d'Oficis Varis de Formentera. Un factor gens menyspreable, sobre les diverses causes que varen comportar que en l'any 1935 no es realitzàs cap vaga a les salines de Formentera.

El desembre de 1935, Joan Manent Victory dimití quan el Partit Republicà Radical va sortir del govern central,⁷⁸ una decisió que permet comprendre la disciplina que tenia aleshores Manent envers Alejandro Lerroux.

Bibliografia

- COLOMAR, S. (2009). *Formentera a l'època contemporània (1782-2007)*. Palma de Mallorca: Edicions Documenta Balear (Quaderns d'Història Contemporània de les Balears; 65).
- ESCANDELL, N.–VIÑARÁS, A. (2016). *La Segona República a Eivissa i Formentera*. Palma de Mallorca: Edicions Documenta Balear.
- GABRIEL, P. (1973). *El moviment obrer a Mallorca*. Barcelona: Curial: Lavínia.
- MAÍZ, J. (2013). «L'anarquisme desconegut de Formentera» dins GRUP D'ESTUDIS LLIBERTARIS *ELS OBLIDATS. Dissidències. Història i «Cultura Obrera» a la Mallorca Contemporània*. Palma de Mallorca: Els Oblidats: Transitant, p. 99-103.
- PEÑARRUBIA, I. (1991). *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ROMERO, J.–VIDAL, M. (1999). *Les lògies pitiüses davant el tribunal especial per a la repressió de la maçoneria i del comunisme*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.
- ROMERO, J.–VIDAL, M. (2004). *Cartes a Lerroux*. Eivissa: Editorial Mediterrània-Eivissa.
- SERRA, M. (2018). *La Segona República a Formentera 1931-1936*. Eivissa: Editorial Mediterrània-Eivissa.
- TERMES, J. (2011). *Història de l'anarquisme a Espanya (1870-1980)*. Barcelona: L'avenç.
- ZAYAS, A. (1955). *Historia de la vieja guardia de Baleares*. Madrid: Impr. Sáez.

76. GINARD, D. (2014). *Treballadors, sindicalistes i clandestins*. Palma de Mallorca: Documenta Balear; ESCANDELL, 2016: 163-168.

77. ROMERO & VIDAL, 2004: 192.

78. Nota biogràfica apareguda a la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, Vol. x, p. 174. Disponible en línia al següent URL: <https://www.fideus.com/biografiesF%20-%20manent%20-%20joan.htm>.

74. PEÑARRUBIA, 1991: 42-46; 356-362.

75. Aparegut a *Baleares. Revista Semanal Ilustrada*, 24/11/1917, núm. 32: 15.